

Herrgårdar, avhysningar och Lunds utbyggnad

Mats Olsson
Ekonomisk-historiska
institutionen i Lund

Föredrag på Klostergården
2012-03-20

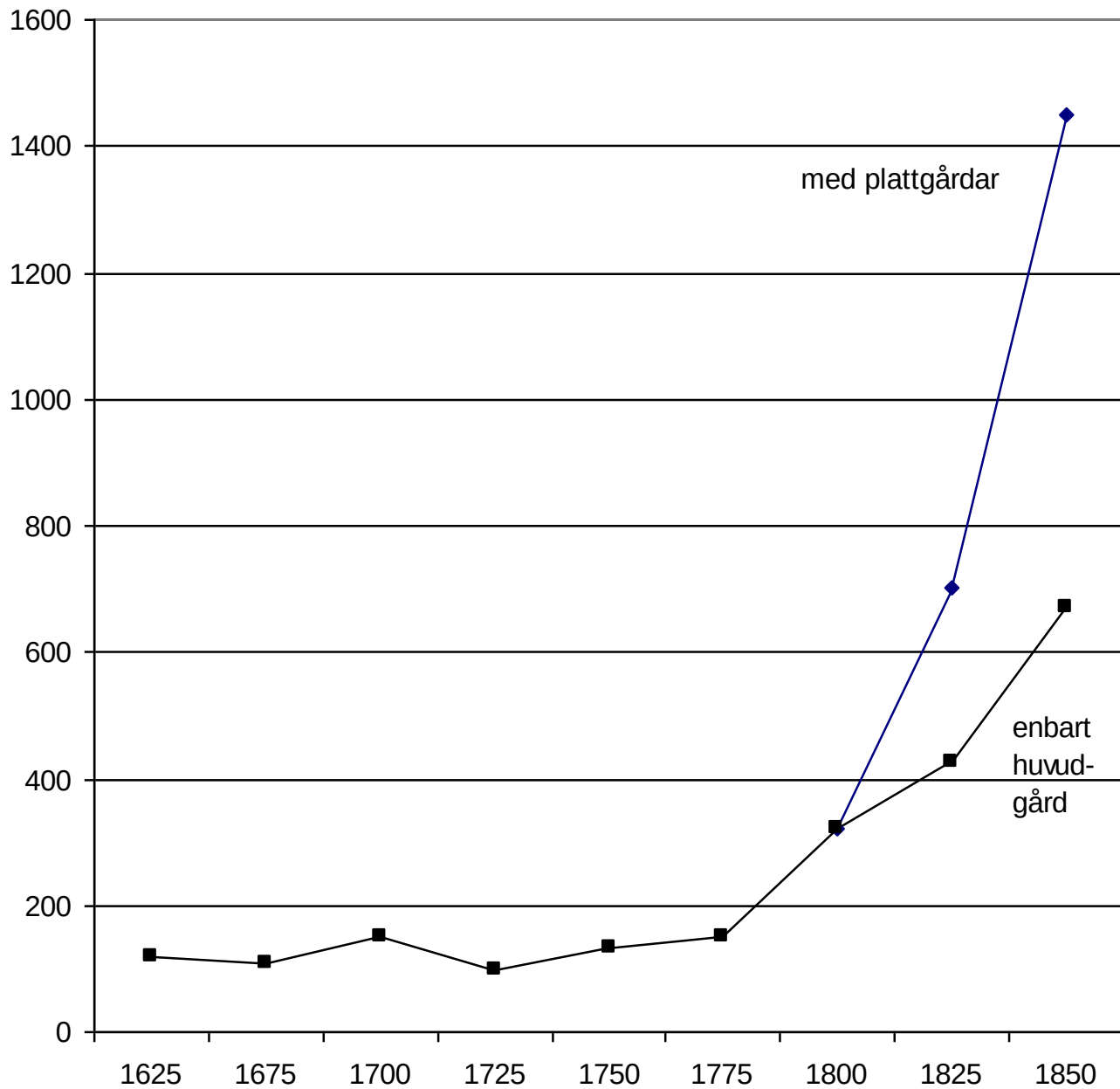
Innehåll:

- **Storgodsdrift i Skåne.** En glömd historia om ett feodalt system, dagsverken, avhysta byar, agrar kapitalism och en jordreform som aldrig blev av.
- **Godsen i lundatrakten.** Vilken betydelse har de haft?
- **Fideikommisset och Klostergården.** Om en lycklig slump 1830 som senare möjliggjorde Lunds expansion åt sydväst

Torup, utsäde 1625-1850, hektoliter

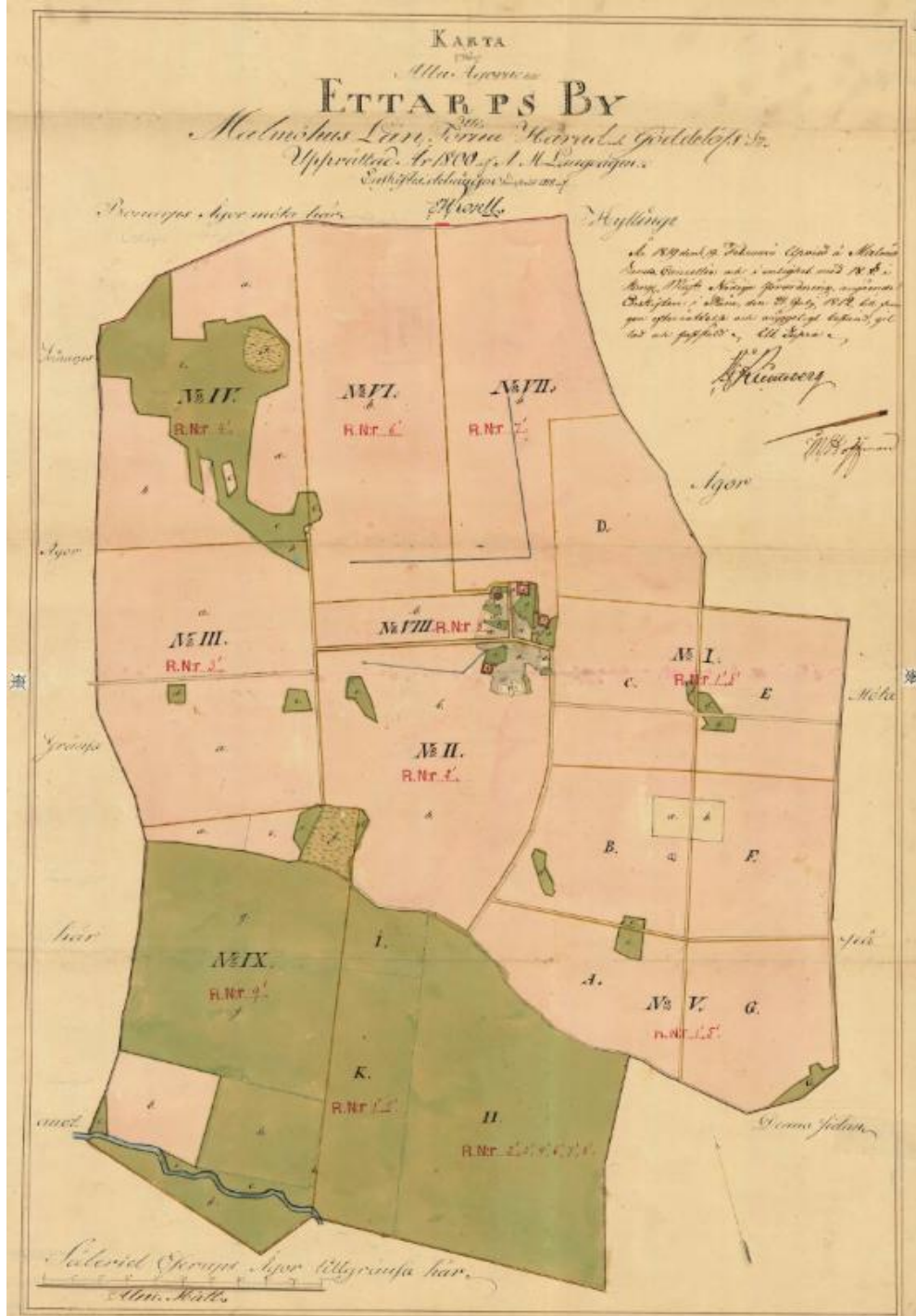

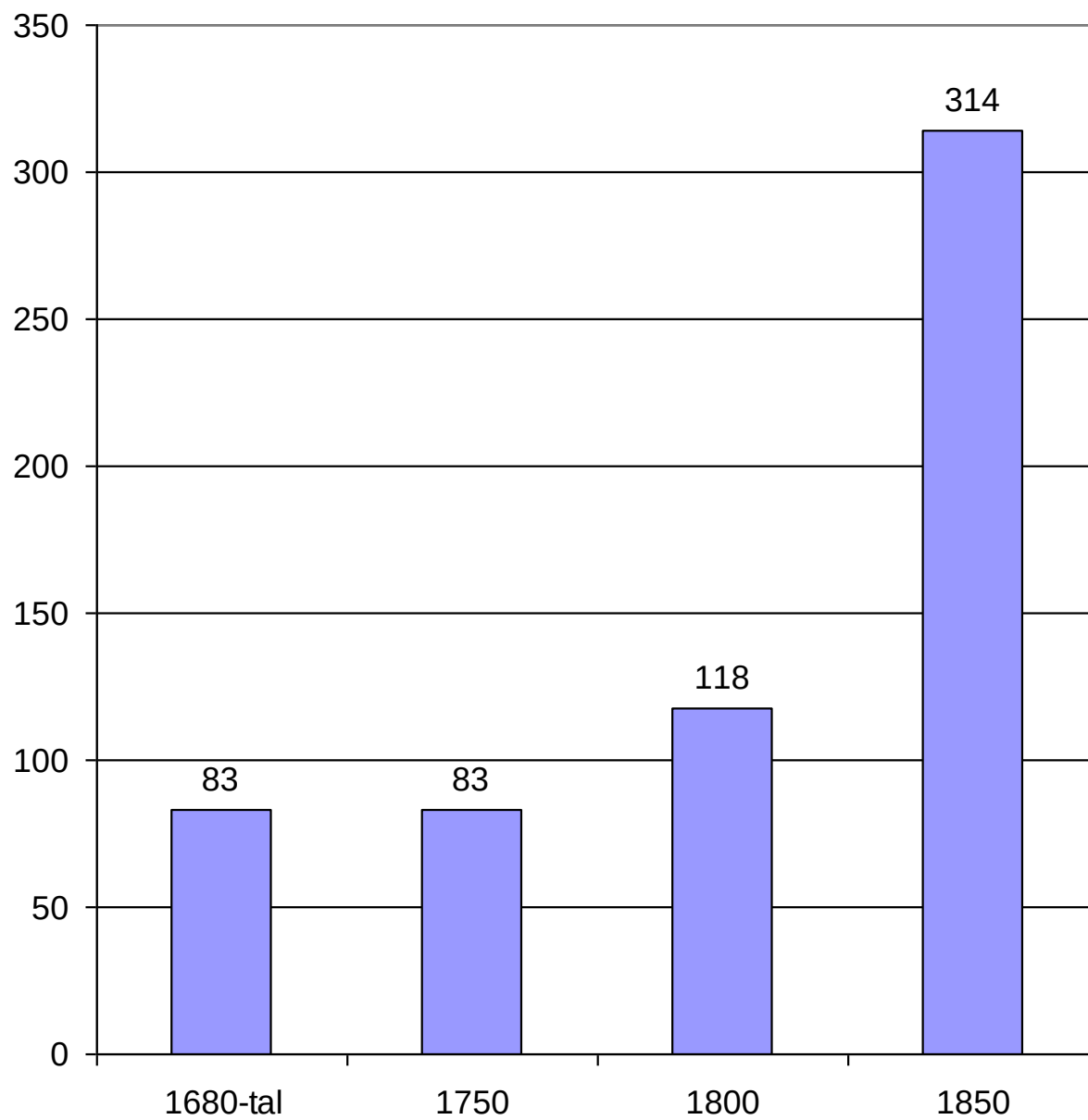
En högsommardag 1818 kom lantmätaren till Ettarp söder om Dalby för att förrätta enskiftesdelning efter begäran av Axel Gustaf Gyllenkrok. Den enda gården i byn som inte låg under Gyllenkroks fideikommiss fick sina ägor samlade i sydvästra delen av bymarkerna, ner mot Höje å (nr IX).

De åtta frälsebönderna tillträdde aldrig några enskifteslotter, tre av dem avhystes redan samma år, resterande successivt de kommande fem åren.

Resten av jorden, cirka 170 hektar lades samman till en plattgård som brukades direkt under Björnstorp. De flesta bönderna lämnade Ettarp för gott. Ingen av dem gick själv i tjänst som arbetskraft på de åkrar de fram till dess brukat som bönder, men någon av dem som hade fyllt 60 år stannade kvar hos sina barn när dessa tog tjänst som statare eller dagsverkstorpere under Ettarps gård.

Antal årliga dagsverken per skånsk hoveribonde 1680-1850

Böndernas protester

- 1773 Frälsebonderörelsen
- 1811 Klågerupsmassakern
- 1867-69 Tullbergiska rörelsen

- Ungefär hälften av de skånska bönderna var frälsebönder, det vill säga knutna till ett gods. Ungefär hälften av dessa "försvann" genom avhysningar under 1800-talet
- Dagsverksskyldigheten ökade för resten fram till 1850-talet
- Därefter började övergången till penningarrenden för dem som var kvar
- Vissa fick efterhand tillfälle att friköpa sina gårdar

Skåne i storgodsdrift 1910

<i>Socken</i>	<i>Härad</i>	<i>Andel av jorden i storgodsdrift</i>	<i>Huvudgård / säteri</i>	<i>Plattgårdar</i>
Öved	Färs	70 %	Övedskloster, Tullesbo, Svansjö	Öveds gård, Torp, Skartofta gård, Kärrby gård.
Bara	Bara	68 %	Torup	Spångholm, Ängagården, Tranberga, Skammarpsgården
Säby	Rönnebergs	68 %	Säbyholm	
Norra Svalöv	Rönnebergs	66 %	Axelvold	Lönnstorp, Heleneborg, Svalövsgården, Källstorps gård
Högestad	Herrestad	66 %	Högestad	Högestad Nygård, Ljungagården
Örtofta	Harjagers	64 %	Örtofta	Slättäng, Toftaholm, Sveaborg
Sireköpinge	Rönnebergs	61 %	Sireköpinge	Hedegården, Spargodt, Köpingsberg, Norrlycke, Västergård, Rågård, del Loarpsgården
Skarhult	Frosta	60 %	Skarhult	Bältingegården, Amensgården, Lejesta, Kungshult, Klemedstorp, Källstorp
Risekattslösa	Luggude	57 %	Bosarp	Charlottenborg
Gårdstånga	Frosta	57 %	Viderup	Gårdstånga Nygård, Gårdstånga Östergård, Roslöfsholm
Välinge	Luggude	57 %	Rögle	Höghult, Stureholm, Johanneshus, Bjärbolund, Rönnhult, Tånga
Vomb	Färs	57 %	Övedskloster	Bruksgården, Södergård, Nygård, Norregård
Balkåkra	Ljunits	57 %	Marsvinsholm	del Charlottenlund (säteri)
Bjäresjö	Herrestad	55 %	Bjersjöholm, Ruuthsbo	del Källesjö
Herrestad	Herrestad	54 %	Herrestad	Fredriksberg, Karlsfält, Robertsdal, Jennyhill
Skeglinge	Frosta	51 %	Viderup	Gårdstånga Östergård, Lilla Skeglinge
Mörarp	Luggude	51 %	Rosenlund	Mörarps gård, Marielund, Gustafsborg, Axelsdal, Tollarps gård
Gårdslöv	Vemmenhög	51 %	Näsbyholm	Näsby gård, Tärnö, Sillesjö, Allarp
Odarslöv	Torna	50 %	Svenstorp	Östragård, Gustafshill, Kroksbygd, Västragård, Korsbäck

Skåne i storgodsdrift 2004

(ur lista över 100 enheter med mest arealbidrag från EU)

list nr.	Namn	Historiskt gods	Postadress	Areal åker	Beslutat areal-bidrag 2004
1	Svalöf Weibull AB	Axelvold, Sireköpinge, m fl	Svalöv	2 878	8 334 146
2	Gyllenkrok, Thure Gabriel	Björnstorp och Svenstorp	Genarp	1 760	5 333 799
5	Högestads förvaltnings AB	Högestad, Baldringe, Christinehof	Ystad	1 027	3 017 574
6	Ramel, Hans (Ramel, Otto)	Övedskloster	Sjöbo	1 199	2 812 202
7	Näsbyholms fideikommiss AB	Näsbyholm	Skurup	947	2 777 439
8	Stora Markie drifts AB	Stora Markie	Anderslöv	1 007	2 690 690
9	Jordberga gård AB	Jordberga	Klagstorp	877	2 624 209
10	Whaxta AB	Axelvold, Dufeke	Kågeröd	882	2 539 392
11	Spargodt AB	Sireköpinge	Höganäs	909	2 525 417
14	Rydsgårds gods AB	Rydsgård	Rydsgård	803	2 402 090
15	Skabersjö gods AB	Skabersjö	Svedala	801	2 398 253
16	Råbelöfs godsförvaltning AB	Råbelöf	Kristianstad	791	2 368 946
18	Trolleholms gods AB	Trolleholm	Svalöv	928	2 332 288
19	AB Gårdstånga Nygård	Hviderup	Flyinge	825	2 233 358
20	Trollenäs gods AB	Trollenäs	Eslöv	743	2 222 769
21	Barsebäcksföretagen AB	Barsebäck	Barsebäck	843	2 216 521
23	Svedberga Lantbruks AB	Krapperup	Ödåkra	802	2 135 218
25	Tågra gård AB	Sövdeborg	Sjöbo	775	2 036 127
27	Boserups gods AB	Boserup	Billesholm	672	2 012 140
28	Wrams Gunnarstorps gods AB	Wrams Gunnarstorp	Billesholm	737	2 001 052
30	Gyllenstiernska Krapperupstiftelsen	Krapperup	Nyhamnsläge	746	1 961 278
31	Bergengren, Karl George Anders	Pugerup	Höör	834	1 954 697
33	Tosterups gård AB	Tosterups slott	Tomelilla	641	1 898 395
34	Ruuthsbo AB	Ruuthsbo (Gundralöf)	Ystad	634	1 896 618
37	Piper, Fritz (Krageholm Drifts AB)	Krageholm	Ystad	605	1 839 200
38	Hanssons A & G Maskinstation AB	–	Kyrkheddinge	612	1 833 303
39	Lydinge jordbruk AB	–	Bjuv	668	1 825 261
40	Hviderups gods AB	Hviderup	Eslöv	603	1 804 535
41	Skarhults godsförvaltning AB	Skarhult	Eslöv	767	1 802 894

Vid ingången till 1800-talet var nästan tre av fem bönder i lundatrakten indragna i godssystemet.

De var antingen frälsebönder under adelsägda huvudgårdar eller arbetsbönder till kronoägda huvudgårdar.

Gods och storjordbruk i lundabygden

Herrgård/gods	Socken	Typ	Mantalsstorlek		Antal hus/ torp	Gods- domänens åkerareal		Platt- gårdar, antal
			Domän	Bönder		1765	1770	1910
Svenstorp	Odarslöv	Säteri	6,8	31,7	27	123	396	6
Björnstorp	Gödelöv	Säteri	5,2	19,0	20	64	132	1
Södra Ugglarp	Bonderup	Säteri	1,8	0,7	14	46	126	–
Häckeberga	Genarp	Säteri	6,8	17,5	61	93	127	6
Toppeladugård	Genarp	Säteri	3,1	8,2	18	62	229	–
Bjällerup	Bjällerup	Säteri	1,0	3,8	10	15	159	–
Assartorp	Lyngby	Säteri	3,5	7,1	27	45	102	–
Sankt Peters säteri	Klosters	Säteri	1,5	–	13	84	–	–
Allhelgonagården	Lunds landsf.	Kronosäteri	3,5	6,9	7	25	–	–
Råbyholm	Lunds landsf.	Frälse	1,8	–	–	–	137	–
Arendala	Hardeberga	Skatte	1,5	–	–	–	278	–
Hardeberga säteri	Hardeberga	Säteri	1,0	2,6	15	36	112	–
Flyinge	Södra Sandby	Krono	6,1	16,0	19	66	234	–
Dalby	Dalby	Krono	4,0	16,5	9	67	109	–
Trolleberg	Flackarp	Säteri	5,2	26,0	32	119	257	–
Örtofta	Örtofta	Säteri	3,2	23,8	27	122	239	3
Övedskloster	Öved	Säteri	4,0	14,3	17	90	246	6
Svansjö	Öved	Säteri	1,0	15,8	20	50	244	4

Vad är ett fideikommiss?

- Instiftades på 1700-talet för att adeln skulle slippa splittra sina gods vid arvskiften
- Sätter arvslagstiftningen ur spel, allt går till äldste sonen
- Ingen del av egendomen får avyttras
- Skulle egentligen avskaffas 1963
- Finns kvar i Sverige som enda land i världen
- I Skåne tre stora fideikommiss: Trolle-Ljungby, Björnstorp-Svenstorp och Övedskloster, varav två fått dispens under 2000-talet
- Därtill ett tiotal s.k. fideikommissaktiebolag, bland annat Barsebäck, Råbelöf, Börringe och Högestad-Christinehof

Hans Gabriel Trolle Wachtmeisters gods 1830

Hans Gabriel Trolle Wachtmeisters personliga inkomster

1811-1817, genomsnitt per år

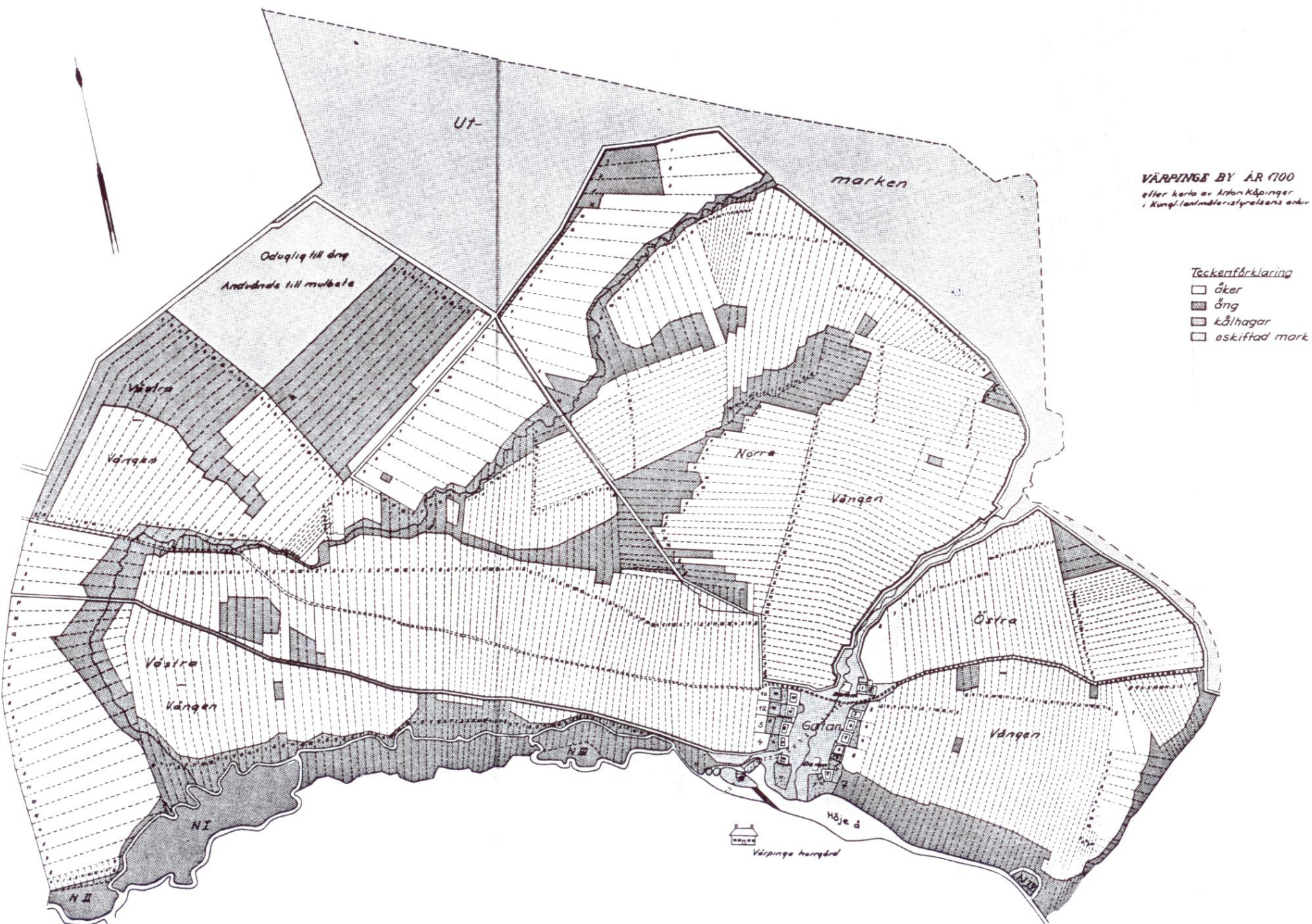
	Riksdaler	Andel
Överskott Trolleberg	13 692	64%
Överskott Årup	1597	7%
Lön justitiekansler	3 962	19%
Sålda tillhörigheter	467	2%
Kapitalintäkt	174	1%
Hyror av huset i Sthlm	1 435	7%
Summa	21 327	100%

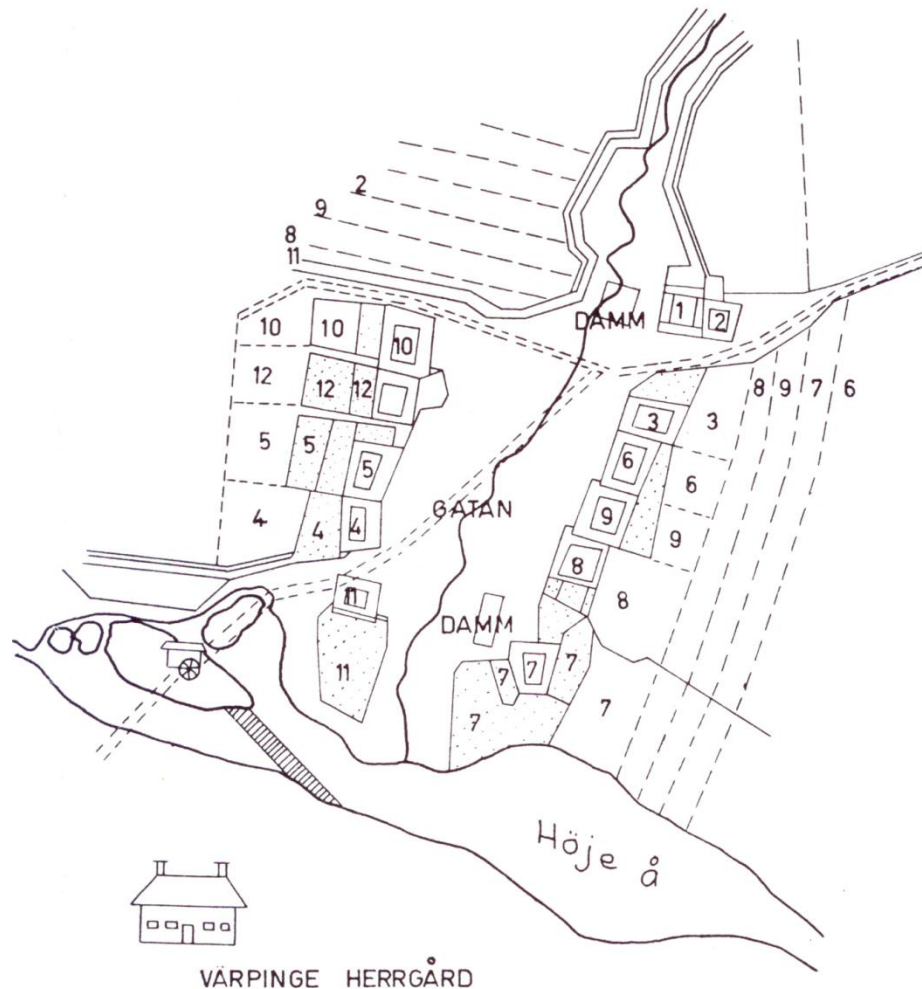
1848

	Riksdaler	Andel
Överskott Trolleberg	19 758	32%
Överskott Årup	9 761	16%
Överskott Trolle Ljungby	24 342	39%
Pension	600	1%
Räntepenningar	2 417	4%
Kapitalintäkt	4 819	8%
Summa	61 697	100%

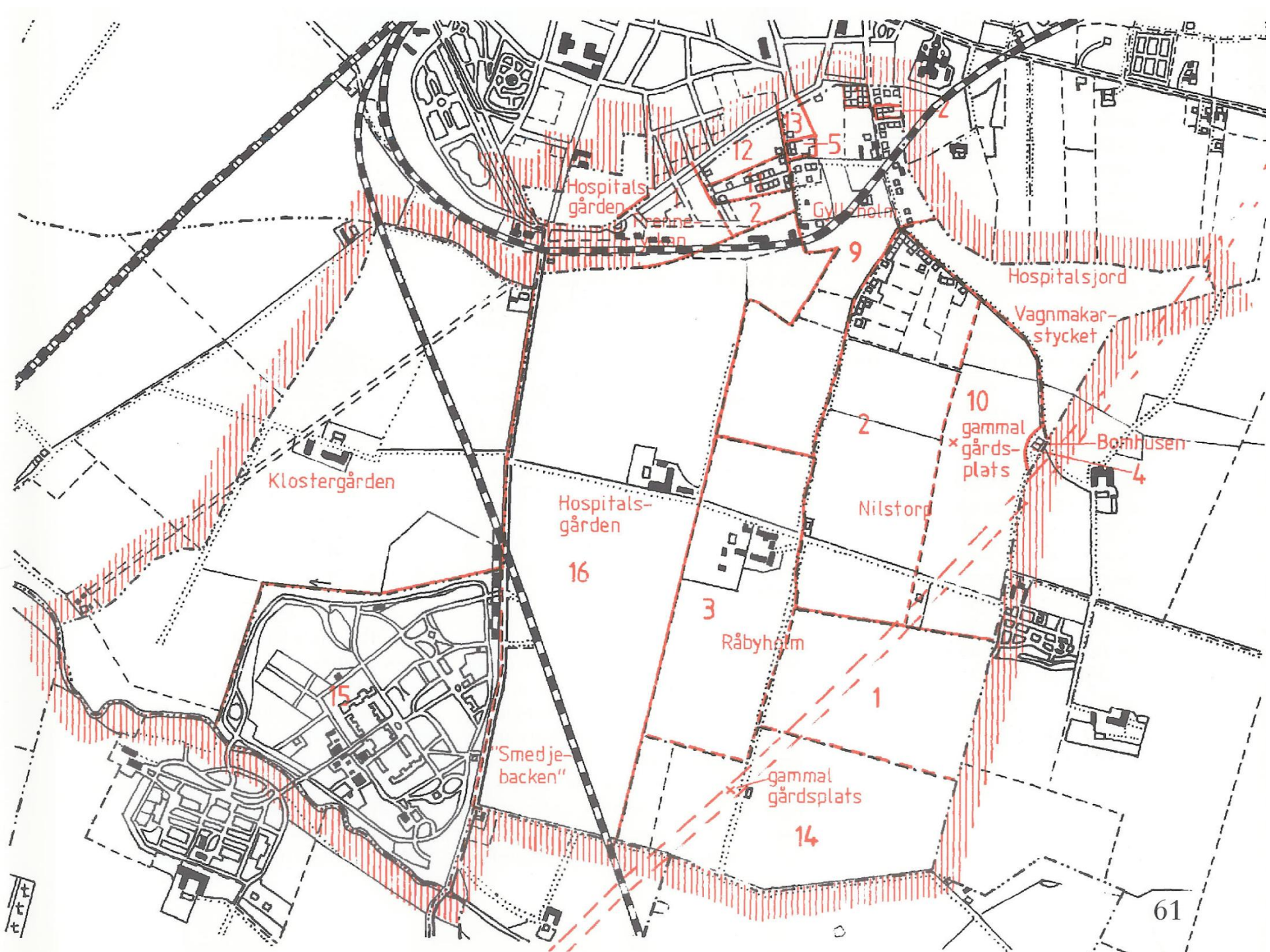

VÅRPINGE HERRGÅRD

BYPLATSEN ÅR 1700
 efter karta av
 Anton Köpinger i Kungl.
 lantmäteristyrelsens arkiv.

- 1830 regeringen ger Hans Gabriel Trolle Wachtmeister tillstånd att flytta fideikommisset från Trolleberg till Trolle Ljungby. Godset vid Lunds portar blir därmed fritt för avyttring
- 1909 lägger Trolle Wachtmeisters arvingar all jord i Källby och Lilla Råbys Dynesvång (Klostergården) i ett fastighetsbolag med syfte att sälja tomtmark
- 1957 köper kommunen den mark som sedan under 1960-talet ska bli Klostergården